

สังคมศาสตร์ วิทยาวิธี

สมเกียรติ วันทะนะ,
สำนักพิมพ์วลี, 2524,
525 หน้า, 52 บาท.

ทัศนะของ

ณรงค์ชัย ศิริรัตน์มานะวงศ์
คณะรัฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ปัจจุบันมักจะมีผู้ตั้งข้อสังเกตอยู่เสมอ เกี่ยวกับความเคลื่อนไหวทางวิชาการในแวดวงมหาวิทยาลัย โดยเฉพาะในสาขาสังคมศาสตร์ สำหรับที่ธรรมศาสตร์สถานภาพทางวิชาการของคณะเศรษฐศาสตร์ดูเหมือนว่าจะโดดเด่น ได้รับการกล่าวอ้างถึงบ่อยๆ แต่ในขณะที่เศรษฐศาสตร์ก้าวไปไกลและไม่มีที่ท่าว่าจะหยุดนี้ รัฐศาสตร์กลับเป็นคณะที่มีความเปลี่ยนแปลงน้อยมาก หากมีใครสักคนจะมองรัฐศาสตร์โดยเปรียบเทียบกับเศรษฐศาสตร์แล้วก็จะเห็นช่องว่างที่แตกต่างกันน้อยอย่างเห็นได้ชัด ทั้ง ๆ ที่ในอดีตรัฐศาสตร์เป็นสาขาวิชาที่ได้รับความสนใจและมีพัฒนาการอันยาวนานของตนเองก่อนคณะเศรษฐศาสตร์ด้วยซ้ำ

เมื่อกลางทศวรรษที่แล้ว การศึกษารัฐศาสตร์ประสบปัญหาสำคัญประการหนึ่ง ก็คือมีการเรียกร้องจากนักรัฐศาสตร์ด้วยกันเองให้นำเอาวิธีการแบบวิทยาศาสตร์เข้ามาใช้ในการศึกษาทางรัฐศาสตร์ นักวิชาการแนว Positivism กลุ่มนี้จะเสนอให้การศึกษาเป็นไปเพื่อ "อธิบายพฤติกรรมทางการเมืองของมนุษย์ ภายใต้อธิปไตยตามแบบวิทยาศาสตร์ (Scientific explanation และ Scientific prediction)"⁽¹⁾ และเสนอวิธีการศึกษาแบบ Behavioral Approach

การศึกษาแบบนี้ก็เพื่อที่จะหาหลักทั่วไป (Generalization) หรือ ทฤษฎีที่เป็นระบบ (Systematic) โดยใช้การสังเกตหรือข้อมูลที่เกิดขึ้นจริง (Empirical) และสามารถช่วยให้คาดคะเนถึงอนาคตได้"⁽²⁾

ความพยายามจะเสนอวิธีการศึกษา (Approach) แบบใหม่ (สำหรับรัฐศาสตร์ไทย) นี้ทำให้เกิดการถกเถียงกันขึ้นในหมู่นัก

(1) สุจิต บุญบงการ "วิธีการศึกษาแบบพฤติกรรมในทางรัฐศาสตร์", รัฐศาสตร์สาร, 1 : 1 (พ.ย. 2515) หน้า 38-39

(2) เรื่องเดียวกัน, หน้า 29

รัฐศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เป็นกลุ่มซึ่งใช้แนวการศึกษาแบบจารีต (Traditional Approach) อยู่ โดยที่นักปรัชญาการเมืองนั้นจะไม่เชื่อว่าการศึกษาทางสังคมจะสามารถแยกค่านิยม (Value) ออกจากข้อเท็จจริง (Fact) ได้ และถือว่าการกระทำเช่นนั้นย่อมเป็นการลดฐานะของปรัชญาการเมือง ให้ลงมาเป็นเพียงทฤษฎีทางการเมืองที่บอกแต่ข้อเท็จจริง⁽³⁾ เพราะว่า “ลัทธิแต่ข้อเท็จจริงลอย ๆ อย่างเดียวนั้นย่อมไม่มีความหมายในตัวเอง ข้อเท็จจริงทางการเมืองจะมีความหมายหรือความสำคัญได้ก็ต่อเมื่อเรารู้ก่อนว่าจุดหมายปลายทางแห่งชีวิตการเมืองที่เราประสงค์นั้นเป็นอย่างไร”⁽⁴⁾

การถกเถียงระหว่างนักปรัชญาการเมืองกับนักพฤติกรรมศาสตร์นั้น แม้ว่าจะเกิดในแวดวงที่จำกัดและยังไม่อาจหาข้อสรุปที่ชัดเจน หรือ ข้อตกลงร่วมกันจนก่อให้เกิดปัญหาสำคัญสืบเนื่องจนถึงปัจจุบันที่ไม่อาจหาแนวทางการศึกษา (Approach) ที่เด่นชัดของตนเองได้ แต่ก็อาจกล่าวได้ว่าถกเถียงดังกล่าวนี้ก็เป็นพัฒนาการอีกขั้นหนึ่งของรัฐศาสตร์ไทย

ในขณะที่สถานภาพของรัฐศาสตร์อยู่ในช่วงที่กำลังประสบปัญหาเรื่องแนวทางอยู่ นักรัฐศาสตร์รุ่นใหม่อย่างสมเกียรติ วันทะนะ ได้วิพากษ์วิจารณ์สถานภาพรัฐศาสตร์ไทยไว้ใน “มองรัฐศาสตร์ไทย 2523” อย่างน่าฟังว่า “สาเหตุส่วนหนึ่งเป็นเพราะนักรัฐศาสตร์ตามกันฝรั่งมากเกินไป” (น. 502) เขาไม่เห็นด้วยกับการที่รัฐศาสตร์ไทยจะต้องเดินตามตะวันตกโดยเฉพาะอย่างยิ่งอเมริกาอยู่ตลอดเวลา เพราะเท่าที่ผ่านมา “เวลาที่นักรัฐศาสตร์ฝรั่งพูดถึง การเมืองประเทศด้อยพัฒนา เราก็อธิยาดตาม, เขาพูดถึงพฤติกรรมศาสตร์ เราก็บุติกรรมศาสตร์ตาม เขาพูดถึงหลังพฤติกรรมศาสตร์ เราก็บุติกรรมศาสตร์ตาม ฯลฯ” (น. 503) สมเกียรติค่อนข้างจะเรียกร้องให้นักรัฐศาสตร์ทั้งหลาย (รวมถึงนักสังคมศาสตร์) หันมาสนใจศึกษาสังคมไทยอย่างจริงจัง “...มองสภาพสังคมไทยอย่างเป็นระบบ” (น. 516) แล้วเริ่มต้นศึกษาจากความเป็นจริงที่ดำรงอยู่ เขาได้เสนอทางออกให้แก่ นักรัฐศาสตร์ (และนักสังคมศาสตร์) ว่าควรที่จะแสวงหาเอกลักษณ์ของตัวเอง ที่อยู่ “...ภายใต้เอกภาพของสังคมศาสตร์” ในการศึกษาทางสังคมศาสตร์ก็จะต้องมี “ธาตุแท้ที่เป็นประวัติศาสตร์ (Historical Social Science)” (น. 513) เพราะการศึกษาที่ไม่ได้เน้นถึงการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์อันเป็นกระบวนการวิวัฒนาการของสังคมแล้ว “...ย่อมไม่สามารถวิเคราะห์สาเหตุของปรากฏการณ์ ในสังคมได้...” (น. 514) นอกจากนี้ยังต้องหลีกเลี่ยงการสร้างทฤษฎีที่มีพลังการอธิบายที่จำกัด ด้วยวิธีการที่จะต้อง “...พิจารณาถึงความขัดแย้ง อันเป็นหน่อของความเคลื่อนไหว

เปลี่ยนแปลง...อย่างไม่โดดเด่นจากกระบวนโลก...” (น. 514-515) สมเกียรติมีความเชื่อมั่นว่า หากนักสังคมศาสตร์ สามารถเปิดหูเปิดตา และเปิดใจให้กว้าง “...สลัดความยึดมั่นในพันธนาการแห่งปรัชญา-บัตร์...” ...อันเป็นการ ตัดแขนตัดขาของตัวเอง เช่นนี้แล้ว สังคมศาสตร์ไทยจึงจะ “มีความหมาย มีพลัง และมีบทบาท ที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่มีคุณภาพดีกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน” (น. 516)

อย่างไรก็ตาม สมเกียรติ วันทะนะ ก็เพิ่งที่จะเข้าสู่แวดวงทางวิชาการ ได้ไม่นานนัก งานวิชาการที่เป็นทฤษฎี ของเขา อาจยังมีไม่มาก (หรือยังไม่) แต่บทความทางวิชาการสั้น ๆ ของเขา นั้น มีอยู่เป็นจำนวนมากเมื่อเปรียบเทียบกับนักวิชาการในรุ่นเดียวกันคนอื่น ๆ ในช่วง 3-4 ปีที่สมเกียรติเริ่มเข้ามาปฏิบัติงาน วิชาการ

“สังคมศาสตร์วิภาษวิธี” เป็นหนังสือที่รวบรวมงานเขียนของเขา (บางส่วน) ตั้งแต่ปี 2520-ต้น 2524. รวม 8 ชิ้น คือ “วรรณกรรมพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน : พิจารณากรณีกฎแห่งกรรมของ ท.เถียงพิบูลย์” (2520)/ “ภควัทคีตา-ปรัชญาอักษร” (2521)/ “วิเคราะห์เสือใบ-เสือคำ วิบุรุษคนยก ของ ป.อินทพรปาลิต” (2521)/ “การศึกษาประวัติศาสตร์ทางความคิดของไทย” (2522)/ “วิกฤตการณ์ทางสังคมศาสตร์และการเติบโตของประวัติศาสตร์แบบมาร์กซิสต์ในทศวรรษ 1970” (2523)/ “มองรัฐศาสตร์ไทย 2523” (2523)/ “ลัทธิมาร์กษ-จิตร ภูมิศักดิ์ และประวัติศาสตร์ไทย” (2523) และ “แนวการเขียนประวัติศาสตร์ไทยของ ศาสตราจารย์ ชจร สุขพานิช” (2524).

หากจะพิจารณางานของสมเกียรติตามแนวคิดที่มีอยู่ในงานแต่ละชิ้นแล้ว ก็จะพบว่า งานในช่วงแรกของสมเกียรติคือ “วรรณกรรมพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน”/“ภควัทคีตา-ปรัชญาอักษร” และ “การศึกษาประวัติศาสตร์ทางความคิดฯ” นั้น จะมีอิทธิพลของความคิดแบบปรัชญาการเมือง ซึ่งเป็นสาขาวิชาที่เขาจบการศึกษาโดยตรงจากคณะรัฐศาสตร์ (ธรรมศาสตร์) อยู่มากที่สุด

ใน “วรรณกรรมพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน” สมเกียรติหยิบยกประเด็นเรื่อง “กฎแห่งกรรม” ที่รู้จักกันดี และเป็นเรื่องพื้น ๆ ซึ่งมีอิทธิพลยังรากลึกในวิถีคิดของคนไทย ขึ้นมาวิเคราะห์ในแนวมานุษยวิทยา และ จิตวิทยาวิเคราะห์” (น. 208) ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายว่า ในภาค 2 อันเป็นการวิเคราะห์ดังกล่าวนั้นมิได้นำมาตีพิมพ์ไว้ในเล่มนี้ด้วย มิเช่นนั้นเราอาจเห็นภาพลักษณะวิถีคิดของเขาในช่วงนี้ได้ชัดเจนขึ้น ในบทความเรื่องดังกล่าวจึงมีเพียงภาคแรกที่เป็นการ

(3) สมบัติ จันทรวงศ์, “ปรัชญาการเมืองและรัฐศาสตร์” รัฐศาสตร์สาร, 1 : 1 (พ.ย. 2515), หน้า 19-20.

(4) เรื่องเดียวกัน, หน้า 23

เปรียบเทียบหลัก “กฎแห่งกรรม” ของ ท.เลียงพิบูลย์ จากงานเขียน 150 เรื่อง (ในชุด กฎแห่งกรรม) ที่ได้รับความนิยมจากผู้อ่านจำนวนมาก กับ “หลักพุทธธรรม” ของพุทธทาสภิกขุที่สมเกียรติเห็นว่ามี ความใกล้เคียงกับหลักธรรมดั้งเดิมมากที่สุด การเปรียบเทียบจึง เป็นการหยิบยกให้เห็นถึงความแตกต่างกัน ใน “โครงสร้างตลอดจน เนื้อหาสาระ” ที่สอดคล้องกันระหว่าง พุทธศาสนาแบบชาวบ้าน (Popular Buddhism) กับพุทธศาสนาแบบคัมภีร์ (Theological Buddhism) ซึ่งเป็นสาเหตุใหญ่ที่ทำให้การตีความเรื่องกฎแห่ง กรรมของทั้งสองแบบนี้แตกต่างกัน

ทัศนะทางปรัชญาการเมืองของสมเกียรติ ที่มองว่า “เรื่อง ศาสนากับเรื่องของการเมืองนั้นยากที่จะแยกออกจากกันได้” (น. 146) นี้เห็นได้เด่นชัดขึ้นในงานชิ้นต่อมาของเขา คือ **“ภควัทคีตา-ปรัชญา นักรบ”**

ในขณะที่นักคิดหลายคนตีความคัมภีร์ภควัทคีตา ว่าเป็นเพียง “..กวีนิพนธ์ที่ยิ่งใหญ่ (John Davis)..เป็นคัมภีร์ที่แพร่หลายที่สุดของศาสนาฮินดู (Christopher Isherwood)..เป็นปรัชญาและ กรรมวิธีการใช้ชีวิต (Mahadev Desai)...” หรือว่า “..เป็นภาพ สะท้อนการต่อสู้ระหว่างอำนาจฝ่ายสูงกับอำนาจฝ่ายต่ำ ในตัวมนุษย์ (มหาคะมะคานธี)..” (น. 147-148) สมเกียรติกลับเสนอความคิดที่ ทำทนายในการที่จะ “ขอศึกษาภควัทคีตาในเรื่องราวที่เกี่ยวกับความคิดหรือปรัชญาการเมืองฉบับ” (น. 150) และด้วยวิธีการศึกษาที่ ยอมรับและ “ใช้” ความคิด “ทางเมตาฟิสิกส์, รัฐศาสตร์, สังคม วิทยา, เศรษฐศาสตร์และอื่น ๆ ผสมผสานกัน..” (น. 146) การ วิเคราะห์ในงานชิ้นนี้ของเขาจึงสะท้อนให้เห็นภาพอีกแง่มุมหนึ่ง ของหลักคัมภีร์ว่า อันยิ่งใหญ่ที่ได้เป็นอย่างดีและทำทนายมากที่สุดว่า..แต่ที่จริงแล้วภควัทคีตานั้นมีแก่นแท้ของเรื่องอยู่ที่ “การสงคราม” อันเป็นรูปแบบของการเมืองที่สูงที่สุด..จึงเป็นความพยายามของผู้ แต่งที่จะ “..เอามิติทางศาสนาอธิบายความชอบธรรมให้กษัตริย์ ปฏิบัติตามหน้าที่ของตน..โดยไม่เกิดความรู้สึกว่าตนได้กระทำความ ผิดบาป ผิดศีล ผิดธรรม แต่ประการใด..” (น. 160) และสมเกียรติ ชี้ให้เห็นถึงประเด็นที่ทำทนายอีกประเด็นหนึ่งว่า คัมภีร์ภควัทคีตานี้ “แผ่เร้นไว้ด้วยเมตาฟิสิกส์ที่สนับสนุนความรุนแรง” (น. 165) จากความคิดแบบเมตาฟิสิกส์ที่ “ยืนยันทันในความสมบูรณ์ (Absolute), ความเป็นอาตมมัน และความเชื่อว่าพระเจ้าเป็นผู้กระทำทุกสิ่ง” (น. 162) ในคัมภีร์ว่า นั่นเอง

งานในแนวเดียวกันนี้ชิ้นต่อมาคือบทความเรื่อง **“การศึกษา ประวัติศาสตร์ทางความคิดของไทย”** และดูเหมือนว่างานชิ้นนี้จะ ได้รับแรงบันดาลใจอย่างมากจากงานของ ดร. สมบัติ จันทรวงศ์

ในงานวิจัยเรื่อง **“โลกทัศน์ของสุนทรภู่”** โดยเฉพาะส่วนที่เป็น “วิธี การศึกษา” (ของ ดร.สมบัติ) ที่ “พยายามศึกษาทั้งในเชิง ประวัติศาสตร์ เชิงปรัชญา และเชิงสังคมวิทยา” (น. 424) นอกจากนี้เราก็ ยังจะเห็นแนวการศึกษาของสมเกียรติได้ชัดเจนขึ้นจากความพยายาม ของเขาที่จะอธิบาย ถึงโครงสร้างทางประวัติศาสตร์ทางความคิด เมื่อเขาเสนอว่า “..ในทุกสังคมจะมีกลุ่มคนที่มีหน้าที่พิเศษ..เรา เรียกพวกนี้ว่าปราชญ์ (Intelligentia)..” (น. 392) คนกลุ่มนี้มีบทบาทเป็นนักปราชญ์ของสังคมนั้น ๆ ที่จะต้องรับภาระหน้าที่ 3 ประการ เป็นอย่างน้อยคือ “อธิบายสภาพแวดล้อม (ทั้งทางธรรมชาติและ ทางสังคม), ชี้แนะในสิ่งที่เขาคิดว่าดี และห้ามปรามในสิ่งที่เขาคิดว่า ‘ไม่ดี’” (น. 395) “สังคมยังมีเสถียรภาพมากเท่าใด คนกลุ่มนี้ดูเหมือน จะยังมีสถานภาพดีและมั่นคงมากขึ้นในสังคม” (น. 392) ไม่เพียง แต่ “ในบางครั้งต้องถึงกับทำลายแนวความคิดที่ตนเห็นว่านอกคอก” เท่านั้นแต่คนพวกนี้ยังพยายามที่จะ “ปลุกฝังความคิดและผูกขาด การควบคุมหล่อหลอมโลกทัศน์ของคนในสังคม” (น. 393)

สมเกียรติได้เสนอแหล่งข้อมูลสำหรับสืบค้นประวัติศาสตร์ ทางความคิดของไทยโดยแบ่งตามประเภทของเอกสารเป็น ประเภท กฎหมายซึ่งเห็นว่าเบื้องหลังของลายลักษณ์อักษรนั้น “เมื่อศึกษา ให้ดีย่อมพบรากฐานทางอุดมการณ์และนโยบายของรัฐ” (น. 408), ประเภทพงศาวดาร จดหมายเหตุ และตำนานซึ่งไม่เพียงแต่จะมี คุณค่าเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไทยโบราณเท่านั้นแต่ยังใช้ ประโยชน์ได้อย่างดียิ่งในแง่ของประวัติศาสตร์ทางความคิด, ข้อมูล ประเภทวรรณคดีซึ่งเขาเห็นว่ามีการวิเคราะห์กันอย่างจริงจังแล้ว” ก็จะทำให้ผลที่น่าตื่นเต้นไม่น้อยไปกว่าข้อมูลอื่นใดเช่นกัน” (น. 415) งานวิจัยเรื่อง **“โลกทัศน์ของสุนทรภู่”** ของ ดร.สมบัติ เป็นตัวอย่างที่ ดีของการใช้ข้อมูลประเภทนี้ซึ่งสมเกียรติเองก็เห็นว่า “เป็นเรื่อง ราวที่น่าสนใจที่สุดเรื่องหนึ่งในด้านประวัติศาสตร์ทางความคิด” (น. 422) และข้อมูลประเภทวรรณกรรมทางศาสนาและอื่น ๆ

บทวิเคราะห์ **“เสือใบ-เสือดำ วิชาบุรุษนยกของ ป. อินทรปาลิต”** เป็นงานเขียนสั้น ๆ ที่สมเกียรติเขียนลงใน **“โลกหนังสือ”** ประมาณ กลางปี 2521 บทความสั้น ๆ ชิ้นนี้ดูเหมือนว่าจะมีความสำคัญอยู่ไม่ น้อยทีเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากพิจารณาในแง่ที่เป็น “ภาพสะท้อน กรอบความคิด” ของผู้เขียนเองซึ่งจะสังเกตเห็นการเปลี่ยนแปลง บางอย่างที่แตกต่างกันสามชิ้นแรกที่กล่าวมาของสมเกียรติ

การวิเคราะห์ใน **“เสือใบ-เสือดำ”** มีลักษณะพิเศษอยู่หลาย ประการและที่ดึงดูดความสนใจที่สุดนั้นเห็นจะเป็น “กรอบความ คิด” สองแบบที่ผสมผสานอยู่ในงานชิ้นเดียวกันนี้ ในส่วนที่เป็นการ วิเคราะห์โครงเรื่อง **“เสือใบ-เสือดำ”** สมเกียรติเสนอกรอบการ

ศึกษาในลักษณะของพฤติกรรมศาสตร์โดยผ่านทัศนะ (concept) ของ David Easton (A system analysis of political life.) และ Orrin E. Klapp (Collective search for identity) โดยมีประเด็นศึกษาอยู่ที่ “ขบวนการแสวงหาเอกลักษณ์ (Identity-seeking Movements) พิจารณาเสือ-เสือดำ ในฐานะที่เป็นวีรบุรุษที่เข้ามาแก้ไข ปัญหาสังคมด้วยวิธีการแบบนอกรอบ (Non-square) ระบบสังคม

อีกส่วนหนึ่งของบทความนี้ สมเกียรติเสนอให้มีการพิจารณา ระบบสังคมไทยในขณะนั้นควบคู่ไปด้วยซึ่งถือว่าอยู่ในระยะหัวเลี้ยว หัวต่อของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเศรษฐกิจ สิ่งที่น่าสนใจใน ประเด็นนี้ คือ เขาอธิบายสภาพสังคมไทยโดยผ่านแนวความคิดของ นักเศรษฐศาสตร์การเมืองอย่างเช่น ดร. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (พัฒนา การของระบบเศรษฐกิจไทย) และนักทฤษฎีมาร์กซิสต์อย่าง สรรค์ รังสฤษฏี (ดูใน : วิจารณ์การแห่งสังคมสยาม) อรัญ พรหมชมพู (ดูใน : โทกทั้งเมืองขึ้น หรือ เส้นทางสังคมไทย) และบุญสนอง บุญโยทยาน (Socialism and Social Change in Thailand) ด้วยการ ชี้ให้เห็นถึง “การเปลี่ยนแปลงทางคุณภาพของสังคมเศรษฐกิจไทย” (น. 96) โดยเริ่มต้นอธิบายจากการเปลี่ยนแปลง 2475 “ที่ก่อให้เกิด ความเปลี่ยนแปลงในด้านความสัมพันธ์ทางการผลิตของประชาชน ชาวไทย” (น. 102) และเมื่อ “ระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ เริ่มเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางสังคมของคนก็เริ่มได้รับผลกระทบ กระเทือนไปด้วย” (น. 104)

เขาเสนอความเห็นต่อโครงสร้างของสังคมที่ปั่นป่วน “ใน ระยะที่เข้าได้เข้าไฟ” นี้ว่า “บางที่ค่านิยมและเอกลักษณ์ของคนใน สังคมก็เป็นไปอย่างฉุกฉลิว จับโน้นมาปะนี้” (น. 104) บุคลิกของ ตัวเองจึงสะท้อนให้เห็นถึง “ค่านิยมแบบสังคมเก่า (ศักดินา) กับ ค่านิยมของสังคมแบบใหม่ (ทุนนิยม) ซึ่งปะปนกันอยู่ในคน ๆ เดียว เช่นลักษณะที่เป็นคนใจกว้างมีน้ำใจเป็นนักเลง (ค่านิยมแบบศักดินา) กับการที่นิยมคนที่ได้รับการศึกษาสูง (แบบทุนนิยม)” (น. 104-105)

อย่างไรก็ตามนอกจากกรอบทางทฤษฎี 2 แบบที่กล่าวมา แล้ว สมเกียรติยังเสนอทัศนะต่อการแก้ปัญหาอกรอบ (Non-square) ของ ป. อินทรปาลิต ไว้อย่างน่าสนใจ โดยวิจารณ์วิธีการ แก้ปัญหาของสังคมที่ “ไม่เห็นทางว่าจะแก้ปัญหาดังกล่าวได้ด้วย ระบบหรือสถาบัน หรือกลไกต่าง ๆ ที่สังคมนั้นมีอยู่” (น. 107) ป. อินทรปาลิตจึงสร้างวีรบุรุษอย่างเสือใบขึ้นมาแก้ปัญหาแต่ “มิได้ เป็นคนที่รับเอาอุดมการณ์หรือลัทธิใด ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมอื่นมาใช้ อย่างเป็นชิ้นเป็นอัน” (น. 107) อุดมการณ์ที่สำคัญ ๆ แม้แต่ประชาธิปไตย ก็มีได้เอ้อย่างไว้เลยแม้แต่สักแห่งเดียว จะมีก็เพียงแต่ “จิตใจที่รักความเป็นธรรมแต่วิธีการเป็นแบบสุ่มเสี่ยงไร้ขบวนการ”

(น. 103) ดังนั้นความอัดอั้นใจของเสือใบที่มีต่อระบบกลไกสังคม หลังสงครามที่ไร้ดุลยภาพและอยากจะพาดฟันกับคนรวยที่ชั่วช้า ข้าราชการที่สารเลวนั้น (น. 134) จึงเป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ และมองตัวบุคคลมากกว่าที่จะมองไปถึงระบบโดยรวม (น.135)

จากประเด็นต่าง ๆ ที่หยิบยกขึ้นมาดังกล่าวนั้นจึงพอที่จะสรุปได้ว่าบทความของสมเกียรติชิ้นนี้เป็นเหมือนกับ “สะพาน” ที่ จะทอดไปสู่งานชิ้นอื่น ๆ ของเขาต่อมาและอาจจะเป็นไปได้ว่า งานชิ้นนี้อยู่ในช่วง “เข้าได้เข้าไฟ” ที่แสดงให้เห็นถึง คลื่นความคิด อีกแบบหนึ่งที่เริ่มก่อตัวขึ้น

“วิกฤตการณ์ทางสังคมศาสตร์”/ “มองรัฐศาสตร์ไทย 2523”/ “ลัทธิมาร์กซ์-จิตร ภูมิศักดิ์และประวัติศาสตร์ไทย” และ “แนวทาง เขียนประวัติศาสตร์ของศาสตราจารย์ ขจร สุขพานิช” งานชิ้นในช่วงหลังของ สมเกียรติ วันทะนะ ตั้งแต่ต้นปี 2523 จนถึงต้นปี 2524

งานของสมเกียรติในช่วงนี้ส่วนใหญ่จะเป็นงานในเชิงประวัติศาสตร์ศาสตร์และสองชิ้น (จากสี่ชิ้น) ได้รื้อฟื้นแนวคิดและงานเขียนของ นักประวัติศาสตร์ไทยคนสำคัญ 2 คนคือ จิตร ภูมิศักดิ์และขจร สุขพานิช ซึ่งเมื่ออ่านงานทั้งหมดแล้ว ก็พอที่จะจับ “คลื่นความคิด” อีกแบบหนึ่งของสมเกียรติได้

ใน “วิกฤตการณ์ทางสังคมศาสตร์ฯ” ซึ่งเขาเขียนในต้นปี 2523 นั้นจะเห็นความพยายามของผู้เขียนที่จะถ่ายทอดประสบการณ์ในการอ่านของเขาในประเด็น “กระแสการโต้แย้งถกเถียงกันอย่างกว้างขวางในหมู่มาร์กซิสต์ตะวันตก” ภายหลังกิจกรรมของสตาลิน อันถือว่าเป็นยุค “การปลดปล่อยของปัญญาชนคอมมิวนิสต์” เขาสะท้อนให้เห็นความหลากหลาย “ร้อยแปดสำนัก” ของมาร์กซิสต์ยุคใหม่ และการวิพากษ์วิจารณ์สตาลิน (De-Stalinization) อย่างเอาใจริงเอาจังโดยเฉพาะต่อลักษณะที่เป็น ลัทธิคัมภีร์ (Dogmatism) ลัทธิที่ถือเศรษฐกิจเป็นปัจจัยชี้ขาด (Economic Determinism) และลัทธิมาร์กซ์แบบผิวเผิน (Vulgar Marxism) โดยผ่านงานด้านทฤษฎีของมาร์กซิสต์รุ่นใหม่คือ Louis Althusser และ Edward P. Thompson ซึ่งถือได้ว่าเป็นตัวแทนของ ร้อยแปดสำนัก ที่ถกเถียงกันในประเด็น “วัตถุนิยมประวัติศาสตร์” (Historical Materialism)

มีประเด็นทางประวัติศาสตร์ที่ทำทลายต่อนักประวัติศาสตร์ทั้งที่เป็นมาร์กซิสต์ (marxist) และไม่ใช่มาร์กซิสต์ (non-marxist) ในบทความนี้หลายประเด็นด้วยกัน โดยเฉพาะทัศนะของ E.P. Thompson ที่ยืนยันว่า “..ประวัติศาสตร์ทุกชนิดย่อมมีรากฐานอยู่บนสังคมศาสตร์..” ไม่เพียงแต่เท่านั้น “..ทั้งสองนี้ยังเป็นเรื่อง ๆ เดียวกัน ที่อาจเรียกได้ว่าเป็น สังคมประวัติศาสตร์ (Historical Social Science)..” (น. 83) การละเลยต่อทัศนะดังกล่าวนี้ย่อมเป็นการ “ลดบทบาทของสังคมศาสตร์ลงเป็นวิชาที่ว่าด้วยเทคนิค..ดังที่ประสพวิกฤตการณ์อยู่เช่นทุกวันนี้..” (8)

ทัศนะที่มองเห็นศาสตร์ต่าง ๆ เกี่ยวพันกันดัง “เกลียวเชือก” นี้จะพบได้อีกในบทความเรื่อง “มองรัฐศาสตร์ไทย 2523” (ซึ่งบางส่วนได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้นของบทวิจารณ์ จึงจะไม่กล่าวซ้ำอีก) สมเกียรติค่อนข้างจะเห็นด้วยกับวิธีการของหลวงวิจิตรวาทการ ที่ได้แบ่งประเด็น และวิธีค้น “พัฒนาการของรัฐศาสตร์” ออกเป็น 3 แบบ คือแบบสุโขทัย, ออยุธยา และแบบพระพุทธเจ้าหลวง (น. 467)..แต่เขาก็ได้เสนอทัศนะและความเห็นที่เป็นของเขาเองโต้แย้งในรายละเอียดของเนื้อหา หลายประเด็นเช่นกัน เขาพยายามชี้ให้เห็นถึง “ความขัดแย้งในสังคม”, “ความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง” ของโลกทัศน์ทางรัฐศาสตร์ในสมัยอยุธยา ที่เป็น “ศาสตร์ของชนชั้นปกครองทั้งรูปแบบและเนื้อหา” (น. 480) ในระบบศักดินา ซึ่งจะเน้นที่ “คุณสมบัติของตัวบุคคล (โดยเฉพาะกษัตริย์) ว่าเป็นดัชนีที่ชี้ความเจริญ-ความเสื่อม ความเป็น-ความตาย ของสังคมการเมือง..อันเป็นลักษณะสำคัญของรัฐศาสตร์แบบศักดินา” (น. 484)..

การวิพากษ์วิจารณ์แนวความคิดแบบมาร์กซิสต์ของสมเกียรติ ดูจะเป็นขึ้นเป็นอันเด่นชัดยิ่งขึ้น เมื่อเขาเปรียบเทียบงาน 2 ชิ้นของ จิตร ภูมิศักดิ์ คือ “โฉมหน้าศักดินาไทย” กับ “ความเป็นมาของท่า

สยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชนชาติ” ในบทความขนาดยาวของเขาชื่อ “ลัทธิมาร์กซ์-จิตร ภูมิศักดิ์-และประวัติศาสตร์ไทย”

ใน “โฉมหน้าศักดินาไทย” สมเกียรติวิจารณ์การแบ่งยุคทางประวัติศาสตร์ของจิตร ว่า “ทฤษฎีมีบทบาทในการขึ้นสูง” จึงทำให้เค้าโครงทางทฤษฎีในเรื่องนี้ “..มีลักษณะที่แข็งทื่อและตายตัวจนเกินไป..” (น. 364) แต่อย่างไรก็ตามแม้ว่าจิตร จะย้ำอย่างหนักแน่นถึงความแน่นอนตายตัว ของพัฒนาการทางสังคม “..การอ้างอิงเอกสาร หลักฐานข้อมูลรูปธรรมที่ได้หนักแน่นพอสมควรนั้น ทำให้จิตรหลีกเลี่ยงความเป็นกลไกของกรอบทฤษฎีที่ใช้ ไปได้อย่างน่าสรรเสริญ..” (น. 348) และเมื่อเปรียบเทียบกับ “ความเป็นมา” แล้ว สมเกียรติเห็นว่า จิตรมีวิธีการที่ “ละเอียดอ่อนทางการเพิ่มขึ้น” (น. 353) ซึ่งอาจเป็นเพราะว่างานชิ้นหลังของจิตรนั้น “เริ่มจากลักษณะเฉพาะของข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์แล้วค่อยก้าวสูการหาข้อสรุปทั่วไป” (น. 365) โดยลักษณะที่ว่่านี้ทำให้สามารถ “ใช้ข้อมูล” ได้กว้างขวางขึ้น มองข้อมูลเดิมด้วยทัศนะที่กว้างไกล และลึกซึ้งขึ้น” (น. 353)

เมื่อพิจารณางานชิ้นนี้ของสมเกียรติกับช่วงเวลาที่เขาเขียนแล้ว ก็ดูเหมือนว่าเขาตั้งใจที่จะเขียนงานชิ้นนี้ขึ้นมานอกจากจะเป็นการประท้วงบรรดาผู้นิยมมาร์กซ์ทั้งหลายที่ชมชอบและถ้อยมั่นกับสูตรสำเร็จแล้ว ก็ยังเป็นการท้าทายให้นักทฤษฎีทั้งหลาย “ให้มีการศึกษาค้นคว้าลัทธิมาร์กซ์อย่างละเอียดอ่อนมากกว่าเดิม” จริงจังมากกว่าเท่าที่เป็นมา โดยไม่ลืมลักษณะพิเศษของลัทธิมาร์กซ์ ซึ่ง “ไม่หยุดนิ่ง มีพลัง ปฏิบัติได้ และที่สำคัญที่สุดคือ มีลักษณะปฏิวัติ..” (น. 343)

ความต่อเนื่องของทัศนะแบบมาร์กซิสต์นี้ จะพบได้จากงานชิ้นสุดท้ายของสมเกียรติในหนังสือรวมบทความ “สังคมศาสตร์วิภาษวิธี” ในงานชื่อ “แนวการเขียนประวัติศาสตร์ไทย ของ ศาสตราจารย์ ขจร ดุษฎานิช” ซึ่งเขาได้วิจารณ์งานเขียนชิ้นเอกของ ศจ. ขจร ไว้ อย่างน่าฟังหลายประเด็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งนอกจากจะชี้ให้เห็นความบกพร่องหลาย ๆ ด้านในการตรวจสอบเอกสารอ้างอิง และการเลือกใช้เอกสารของศจ.ขจร ตลอดจนหลักเกณฑ์ในการทำงานแล้ว ยังได้หวังดึงไว้คือคำว่า “หลักเกณฑ์ในการทำงานเหล่านั้นได้เข้ามาเคลือบคลุมประวัติศาสตร์ไทยช่วง 575 ปี (ตามที่ศจ.ขจร แสดงไว้) เสียจนมองไม่เห็น-ความขัดแย้ง-ในระบบ ว่าเป็นพลังขับเคลื่อนความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย..” (น. 275) นอกจากนั้นเนื่องจากทัศนะแนวประวัติศาสตร์การเมืองแนววิโรฒบุรุษของ ศจ. ขจรเอง จึงทำให้การอธิบายถึงการกำเนิด, การแตกสลาย พังทลาย

“
ในวาระ
50 ปี
ของ จิตร ภูมิศักดิ์
”

จิตร ภูมิศักดิ์

จิตร ภูมิศักดิ์
(พ.ศ. 2472-2550)

“จิตร ภูมิศักดิ์ เป็นคนที่มีชีวิตที่ซื่อสัตย์
มีความซื่อสัตย์ต่อความจริง มีความซื่อสัตย์
ต่อประชาชน มีความซื่อสัตย์ต่อประวัติศาสตร์
และมีความซื่อสัตย์ต่อตนเอง”

คำขวัญของ จิตร ภูมิศักดิ์
“คนดีมีชัยเสมอ”

เรื่องจริงเรื่องเดียวในหนังสือที่ชื่อว่า ‘ชนบท’ มี
ส่วนที่วิพากษ์วิจารณ์เมืองเก่าที่มีผู้สนใจในสวน
อันเนื่องมาจากความสนใจของคนอื่น, ความสนใจ
ของพี่น้องในชนบทหนึ่งคนที่ได้ ส่วนหนึ่งคือ
จุดเด่นและเป็นเรื่องที่น่าทึ่งจากเรื่องเดิมที่; แต่
อันเนื่องมาจากได้ ตัดทอนได้ตัดทอนส่วนที่เขียนไว้
จนหมดแล้ว ก็คงจะดีที่ได้เห็นว่ามีเรื่อง
นี้ได้ก็รู้ว่าการทบทวนกับสวนที่ตนเองได้ศึกษา
และมีความหมายของคำศัพท์จากทุกชิ้นที่อ่าน
กันอยู่ในชิ้นหนึ่งในอดีตที่เห็นกันมาแล้ว

ความเป็นมาของ คำขวัญ, ไทย ลาว และ ขอม, และลักษณะทางสังคมของ ชนบท

หรือการยกเลิกระบบ สถาบันไพร่ นั้นมิได้รับการชี้แจง “ในแง่ที่
ครอบคลุมทั้งระบบสังคมไทย” (น. 259)

อย่างไรก็ตามสมเกียรติเองก็เห็นด้วยที่ว่า “งานเขียนของนัก
ประวัติศาสตร์ (ย่อมที่) จะเปิดเผยให้เห็นถึงจุดยืน..ค่านิยม..ฐานะ
ทางชนชั้น..ความสำนึก.. ฯลฯ และธาตุแท้ ของนักประวัติศาสตร์”
(น. 251) ดังที่ “ฐานันดรไพร่” ได้สะท้อนให้เห็นสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้
ของนักประวัติศาสตร์อย่าง ขจร สุขพานิช ผู้เขียน นั่นเอง.

เมื่ออ่านงานทั้งหมดแล้ว จะเห็นได้ว่าวิธีการนำเสนอของ
สมเกียรติที่เป็นแบบวิธี “ตีความ” นั้นทำได้เด่นและน่าสนใจมาก
ในงาน 4 ชิ้น คือ “วิเคราะห์เสื่อใบ-เสื่อดำ”, “ภควัทธิศดา”, “วรรณ
กรรมพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน” และ “แนวการเขียนประวัติศาสตร์
ไทยของ ศจ.จรรยา” ในขณะที่งานอีก 2 ชิ้นคือ “วิกฤตการณ์ทางสังคม
ศาสตร์ฯ” และ “การศึกษาประวัติศาสตร์ทางความคิดฯ” นั้นชี้ให้
เห็นข้อบกพร่องของเขาในการเขียนงานลักษณะนี้คือ ทำให้เกิด
ความยึดเยื่อเกินไปจนแกนของเรื่องขาดความคมชัด ข้อความต่าง ๆ
ที่ยกมานั้นขาดการกลั่นกรอง และจัดเรียงไว้ให้เข้าใจง่ายและรวบรัด
จึงกลายเป็นอุปสรรคต่อผู้อ่านที่จะทำความเข้าใจกับประเด็นที่สม
เกียรติต้องการเสนอ ยกที่จะเข้าใจได้ว่า “ความคิด” ของสมเกียรติ
ที่แท้จริงต่อเรื่องนั้น ๆ เป็นเช่นไร ในอนาคตเราจึงหวังที่จะได้เห็น
งานที่ แสดงออก ถึงทัศนะของสมเกียรติที่ชัดเจน และเป็นของ
ตัวเองมากกว่านี้

แต่อย่างไรก็ตาม สังคมศาสตร์วิชาวิธี ก็พอที่จะทำให้เรา
เห็นภาพอันเป็นวิวัฒนาการทางความคิดของสมเกียรติได้พอสมควร
อย่างน้อยที่สุด เราจะเห็น “ความเปลี่ยนแปลง” บางอย่างจากงาน
เขียนตั้งแต่ช่วงแรกของเขา จนกระทั่งถึงต้นปี 2524 จากจุดเริ่มต้น
แบบปรัชญาการเมือง, แนวพุทธธรรมศาสตร์ มาจนกระทั่งถึงลักษณะ
การศึกษาสังคมการเมืองที่ตระหนักถึง “ความขัดแย้ง” ในฐานะที่
เป็นสิ่งผลักดันให้เกิดพัฒนาการของระบบสังคม ซึ่งเป็นการศึกษา
แบบมาร์กซิสต์ (ที่จะปฏิเสธไม่ได้ว่าแนวคิดนี้ ได้ฝังตัวอยู่ในสังคม
ไทยและมีพัฒนาการของตัวเองมาในระยะเวลาหนึ่งที่แน่นอนแล้ว)

แต่การที่จะรู้ว่า สมเกียรติเป็น นักปรัชญาการเมือง หรือ นัก
พุทธธรรมศาสตร์ หรือกระทั่งว่าเป็น “มาร์กซิสต์” หรือไม่อย่างไรนั้น
ก็ดูออกจะมีความสำคัญน้อยไปกว่า การที่จะรู้ว่า สมเกียรตินั้นกำลัง
“ทำอะไร” และทำ “เพื่อใคร”...

และหากแม้ว่า ในอนาคตอันใกล้นี้ สมเกียรติยังไม่อ่อนล้า
ไปจากการค้นหา “สัจจะ” เราก็หวังที่จะได้เห็นผลผลิตเหล่านั้น
ทั้งนี้ทั้งนั้นเขาจะต้องตระหนักอยู่เสมอว่า

“การแสวงหาสัจจะนั้นมิใช่การแสวงหาภายในคุกที่คุมขัง แต่ด้วย
การเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงที่คุมขังนั้น ..แล้วทำลายมันออกมา..” (จาก
กฤษฎมูรติ, “สัจจะย่อมอยู่ภายนอกที่คุมขัง”, แต่หนุ่มสาว, พจนาน
จันทร์สันติ แปล.) ●

ทัศนะของ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ กทม.

หนังสือเล่มนี้เป็นการรวบรวมบทความทางวิชาการของ อาจารย์สมเกียรติ วันทะนะ แห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ผู้เขียน เป็นนักวิชาการที่มีผลงานด้านสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะทางด้าน ประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นการวิพากษ์วิจารณ์หรือเสนอแนวทางใหม่ ๆ และแง่มุมในการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์และสังคมที่น่าสนใจ อัน มีส่วนไม่น้อยในการช่วยกระตุ้นและผลักดันวงการสังคมศาสตร์- มนุษยศาสตร์ของเราให้คึกคักตื่นตัวขึ้นมาในช่วงห้าปีที่ผ่านมานี้.

รวมบทความทางวิชาการจำนวน 8 บทในหนังสือเล่มนี้เป็น ผลงานตั้งแต่ปี 2520 ถึงปัจจุบัน “ซึ่งในงานเขียนดังกล่าวนี้ นอกจาก สะท้อนให้เห็นพัฒนาการทางความคิดของสมเกียรติแล้ว ก็ยังสะท้อน ให้เห็นทิศทางการพัฒนาของวิชาสังคมศาสตร์บางส่วนในประเทศไทย อีกด้วย” (คำนำเสนอ, หน้า 9) ดังนั้นผู้อ่านจึงคาดได้ว่า เนื้อหาของ หนังสือจึงครอบคลุมปัญหาต่าง ๆ ทางสังคมอย่างมากและเชื่อมโยง กว้างขวางในทางวิชาการอยู่มากกว่าบทความที่จะสามารถอ่านได้อย่างธรรมดา ทั่ว ๆ ไป. การวิจารณ์หนังสือที่มีเนื้อหาค่อนข้างสลับซับซ้อนใน เชิงทฤษฎีและวิธีการพอสมควร ก็ยังมีรายละเอียดในรูปธรรม อย่างมากมาย จึงเป็นความยากลำบากอย่างหนึ่งที่จะทำให้กะทัดรัด และครอบคลุมเนื้อหาทั้งหมดในทุกเรื่องได้. ในที่นี้ผู้วิจารณ์ขอสรุป พุดถึงเพียงสามประเด็นเท่านั้น.

ประเด็นที่หนึ่ง เกี่ยวกับวิกฤตสังคมศาสตร์. จากเนื้อหาทั้ง 8 บทในหนังสือเล่มนี้, ผู้วิจารณ์คิดว่าปัญหาหลักที่ผู้เขียนนำเสนอ น่า จะได้แก่ปัญหาวิกฤตทางสังคมศาสตร์ทั้งทางด้านทฤษฎีและการ ปฏิบัติ, อันเป็นปัญหาสำคัญของนักสังคมศาสตร์ในยุคปัจจุบัน. บทความสามชิ้นที่เกี่ยวข้องกับปัญหาดังกล่าวได้แก่, “วิกฤตการณ์ ทางสังคมศาสตร์และการเติบโตของประวัติศาสตร์แบบมาร์กซิสม์ ในทศวรรษ 1970”, “ลัทธิมาร์กซ์-จิตร ภูมิศักดิ์และประวัติศาสตร์

สังคมศาสตร์ วิภาษวิธี

สมเกียรติ วันทะนะ,
สำนักพิมพ์วีลี, 2524,
525 หน้า 52 บาท.

ไทย” และ “มองรัฐศาสตร์ไทย” กล่าวได้ว่าวิกฤติทางสังคมศาสตร์ในยุโรปมีสาเหตุมาจาก “อิทธิพลของการวิจัยแบบสนองนโยบาย, การครอบงำของสำนักพฤตินิยมศาสตร์ การละเลยงานทางด้านทฤษฎีและปรัชญาที่เป็นพื้นฐานของการแสวงหาความรู้และการลดบทบาทของสังคมศาสตร์ลงเป็นวิชาที่ว่าด้วยเทคนิคในการทำวิจัยเป็นปรากฏการณ์ที่เห็นอยู่ตาคืบ งานส่วนใหญ่ในทางสังคมวิทยา รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์และประวัติศาสตร์ ล้วนเป็นผลผลิตจากระบบความคิดแบบประสพการณ์นิยมซึ่งครอบงำวงการสังคมศาสตร์อังกฤษทั้งในสถาบันการศึกษาและในสิ่งตีพิมพ์.” (หน้า 5) ในขณะที่สังคมศาสตร์ของไทยซึ่งเริ่มก่อตัวขึ้นอย่างกระต่อนกระแต่นตามความต้องการของ “รัฐ” ในแต่ละระยะและสมัย นับแต่มีการปรับปรุงการบริหารและการปกครองในหลายด้านในสมัยต้นกรุงเพมาเพื่อเป็นการสนองและรับมือกับการรุกรานครอบงำของจักรพรรดินิยมตะวันตก, จนกระทั่งถึงปัจจุบันก็ยังมีลักษณะที่แต่ละสาขาวิชามีแต่ความเป็น “เอกเทศ” แต่หาเอกลักษณ์และความเป็นเลิศ (ทางวิชาการ) ไม่ค่อยจะได้มากนัก. ดังตัวอย่างที่ผู้เขียนนำมาเสนอ, แม้จะเป็นเพียงสาขาวิชารัฐศาสตร์เพียงอันเดียว, แต่ก็น่าจะเป็นตัวแทนของบรรดาวิชาสังคมศาสตร์-มนุษยศาสตร์ทั้งหลายซึ่งประสพชะตากรรมที่ไม่แตกต่างกันมากนัก. กล่าวคือสังคมศาสตร์บ้านเรามักจะ “ยังคงอยู่ในระยะพัฒนาการและยังไม่สามารถหาข้อยุติตกลงกันได้ว่าการเมือง (หรือเนื้อหาของวิชา) นั้นหมายถึงอะไร ควรมิชอบขำศึกษาเรื่องอะไรบ้างและควรรศึกษาอย่างไร...” (หน้า 501) ผลของการเป็น “เอกเทศ” คือทำให้ “โคดเดี่ยวตัวเองจากวิชาการสาขาอื่น ๆ และที่สำคัญที่สุดก็คือโคดเดี่ยวจากความเป็นจริงในสังคม...เป็นการปิดหูปิดตา ตัดแขนตัดขาของตัวเองในการเข้าใจสังคมมนุษย์” (หน้า 503) ปัญหาของสังคมศาสตร์ไทยเมื่อมองจากพัฒนาการสังคมทั้งหมดแล้วจึงต้องทำความเข้าใจกับอิทธิพลครอบงำของระบบศักดินาในระยะแรก และจักรพรรดินิยมในระยะหลังโดยเฉพาะช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา .

ถ้ามองภาพของวิชาสังคมศาสตร์ในสังคมยุโรป-อเมริกาเปรียบเทียบกับสังคมศาสตร์ในไทย ก็จะได้ภาพที่คล้ายคลึงและแตกต่างกัน แต่มีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงถึงกันและกันอยู่ด้วยอย่างแนบแน่น. ในขณะที่สังคมศาสตร์ในประเทศทุนนิยมตะวันตกต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจรัฐทุนนิยมที่เติบโตใหญ่และมีแขนขากว้างขวางครอบงำและมีอิทธิพลทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจและการทหารในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก, สังคมศาสตร์ของไทยกลับตกอยู่ภายใต้อิทธิพลการครอบงำของอำนาจรัฐศักดินาภายใต้การครอบงำของจักรพรรดินิยม, ซึ่งทำให้ภายในสังคมมีความขัดแย้งอย่างมากระหว่างระบบศักดินาที่ล้าหลังและกำลังเสื่อมโทรมกับระบบทุนนิยมที่ก้าวหน้าและมีประ-

สิทธิภาพมากกว่า. ผลก็คือสังคมไทยตกอยู่ท่ามกลางวัฏจักรของการเปลี่ยนแปลงที่ยังไม่เด่นชัดและแน่นอน. เงื่อนไขและปัจจัยที่ดูเหมือนอยู่เหนือการควบคุมและคาดการณ์ทางวิชาการได้อย่างถูกต้อง ทำให้พัฒนาการทางสังคมศาสตร์และศาสตร์ทันสมัยอื่น ๆ ส่วนตกอยู่ในสภาพวิกฤติทั้งสิ้น. วิชาการสมัยใหม่จึงนอกจากรับใช้อำนาจและผลประโยชน์ของระบอบเก่า-ด้วยการลดฐานะทางวิชาการลงแล้ว, อีกด้านหนึ่งก็รับใช้อิทธิพลจักรพรรดินิยม-ด้วยการรับและใช้รูปแบบอันเป็นสิ่งทันสมัยของตะวันตกโดยไม่คำนึงถึงเนื้อหาและความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพสังคมไทยที่แท้จริง.

ในสังคมอุตสาหกรรมตะวันตก, ระบบเศรษฐกิจที่พัฒนาอย่างมากทำให้เกิดการแบ่งงานในกิจการทุกด้านอย่างละเอียดและซับซ้อน ทำให้วิชาการสังคมศาสตร์จำต้องเร่งยกระดับความชำนาญเฉพาะอย่างขึ้นมาให้ทันกับความต้องการของสังคมและระบอบปกครอง. คำถามของนักสังคมศาสตร์ตะวันตกในสองทศวรรษที่ผ่านมา-ที่นิยมกันมากพอควร-จึงมักไม่ใช่เกี่ยวกับปัญหาคุณค่า-ความหมายหรือวิธีการอย่างไรในการบรรลุเป้าหมายสังคม, หากแต่เร่งสร้างวิธีการที่จะทำให้สังคมศาสตร์เป็น “วิทยาศาสตร์” แห่งพฤติกรรมของมนุษย์.¹ นับแต่ทศวรรษที่ 1950 เป็นต้นมา, พร้อมกับ การขยายบทบาทและอิทธิพลของสหรัฐอเมริกาทางการทหารและเศรษฐกิจในขอบเขตทั่วโลกอย่างมาก, สังคมศาสตร์ได้มีบทบาทรับใช้นโยบายทางการเมืองของจักรพรรดินิยมอเมริกาอย่างมาก เช่น โครงการวิจัยปราบปรามการก่อการร้าย, กระบวนการสร้างชาติ, การส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศ ตลอดจนถึงการสร้างความทันสมัยให้กับสังคมไทยอย่างสุดเหวี่ยง, เป็นต้น. พัฒนาการต่าง ๆ เหล่านี้ปฏิเสธไม่ได้ว่ามันได้มีส่วนเสริมในการสร้างสิ่งใหม่ ๆ แก่วงการสังคมศาสตร์ แต่กระนั้นก็ตามเมื่อผ่านการปฏิบัติทางสังคมระยะหนึ่ง มันก็ได้ก่อให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากเพราะผลรวมจากปฏิบัติการทางสังคมได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงที่คนส่วนใหญ่ไม่ได้รับผลตอบแทนอย่างแท้จริงและทิศทางการพัฒนาของสังคมก็ไม่ได้มีอนาคตอันสดใสเท่าไรนักด้วย. นี่เองน่าจะเป็นสิ่งที่ผู้เขียนกล่าวว่า, “การครอบงำของสำนักพฤตินิยมศาสตร์ การละเลยงานทางด้านทฤษฎีและปรัชญาที่เป็นพื้นฐานของการแสวงหาความรู้”

¹ โปรดดูตัวอย่างจากทัศนะของ William H. Riker. *The Theory of Political Coalitions* (Yale Univ. Press, 1962.) ซึ่งกล่าวว่า, “รัฐศาสตร์แบบเก่าที่ใช้วิธีการเขียนแบบประวัติศาสตร์, อธิบายแต่ตัวสถาบันและกฎหมายนั้น ให้ได้แต่ ปัญหาเท่านั้นแต่ไม่ได้ให้ความเป็น ศาสตร์ หรือ ความรู้ ด้วย. แม้ปัญหาจะมีประโยชน์ในชีวิตมนุษย์ แต่ผลของมันก็คือความล้มเหลวที่ไม่ได้เป็นสมชื่อของมัน-ศาสตร์ แห่งการเมือง (political science).” p. viii.

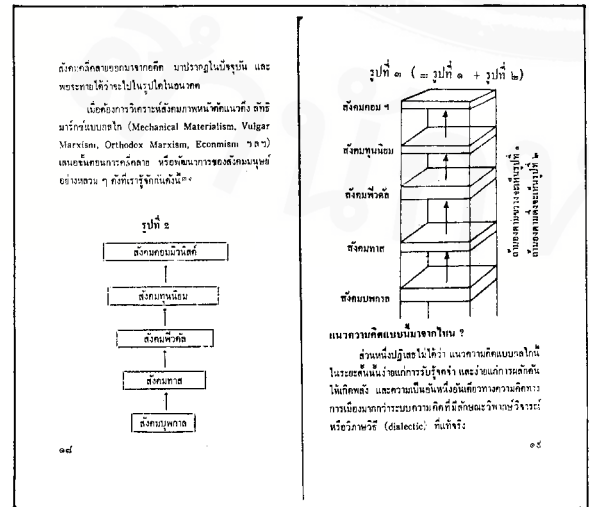
ได้ลดบทบาทของสังคมศาสตร์ลงเป็นวิชาที่ว่าด้วยเทคนิค. วิกฤติทางสังคมศาสตร์ประการหนึ่งที่คล้ายคลึงกันทั้งในตะวันตกกับไทย ได้แก่ความขัดแย้งในคุณค่าและความหมายของทฤษฎีสังคมศาสตร์ในการปฏิบัติทางสังคมและความรับผิดชอบต่อสังคมของบรรดานักวิชาการสังคมศาสตร์. ข้อแตกต่างกันก็คือในขณะที่ความขัดแย้งในตะวันตกมีการแบ่งแยกสำนักทฤษฎีต่าง ๆ อย่างชัดเจนและมากมายทั้งโครงสร้างทฤษฎีและเนื้อหาที่แตกต่างกัน, แต่สังคมศาสตร์บ้านเรา-เนื่องจากตกอยู่ในฐานะถูกรวบงำและแคระแกรนตามสภาพสังคม-ระยะเวลาที่ผ่านมาจึงไม่ค่อยเห็นทฤษฎีที่เป็นของตนเองที่น่าพอใจมากนัก ทำให้ต้องพูดถึงเอกลักษณ์ของสังคมศาสตร์ไทยอยู่บ่อย ๆ. อย่างไรก็ตาม, สภาพดังกล่าวก็กำลังมีการเปลี่ยนแปลงอยู่บ้างเหมือนกัน กล่าวโดยสรุป ผู้เขียนได้เสนอประเด็นที่สำคัญของสังคมศาสตร์ทั้งทางสากลและในประเทศ, แม้จะไม่ละเอียดทั้งหมดและหลายประเด็นก็ยังคงต้องการคำอธิบายอีกมากสำหรับผู้ที่มีใฝ่อยู่ในวงการหรือติดตามปัญหาพัฒนาการทางด้านนี้อย่างใกล้ชิด เช่น สำนักพฤติกรรมศาสตร์และสำนักโครงสร้าง-หน้าที่เป็นต้น.

ประเด็นที่สอง-เกี่ยวกับทฤษฎีทางสังคมศาสตร์โดยเฉพาะลัทธิมาร์กซ์และประวัติศาสตร์. กล่าวได้ว่าวิกฤติสังคมศาสตร์ที่เกิดขึ้นนั้นสืบเนื่องมาจากความขัดแย้งระหว่างสภาวะสังคมกับทฤษฎีสำนักต่าง ๆ และนำไปสู่การโต้แย้งทางหลักการและวิธีการ ตลอดจนคุณค่าของแต่ละฝ่ายในการรับผิดชอบต่อสังคมซึ่งบางครั้งก็มีความแตกต่างในผลประโยชน์ที่ตรงกันข้าม. นักสังคมศาสตร์ซึ่งยอมหลักไม่พ้นกับการเปลี่ยนแปลงในสังคม-ไม่ว่าจะมีสำนักหรือไม่ก็ตาม-ย่อมรู้สึกถึงผลสะท้อนของนักทฤษฎีลัทธิมาร์กซ์, ไม่นับด้านบวกก็ในด้านลบ. ผู้เขียนได้เสนอให้เห็นจุดของความขัดแย้งในทางความคิด (ทฤษฎี) ในยุโรป, ซึ่งจากจุดระเบิดที่ฝรั่งเศส ค.ศ. 1968 “เรียกได้ว่าเป็นการปฏิวัติและเป็นครั้งแรกในเวลาเกือบ 50 ปีที่ผ่านมาที่กระแสการปฏิวัติชนานามหิมา เกิดขึ้นในประเทศทุนนิยมที่พัฒนา

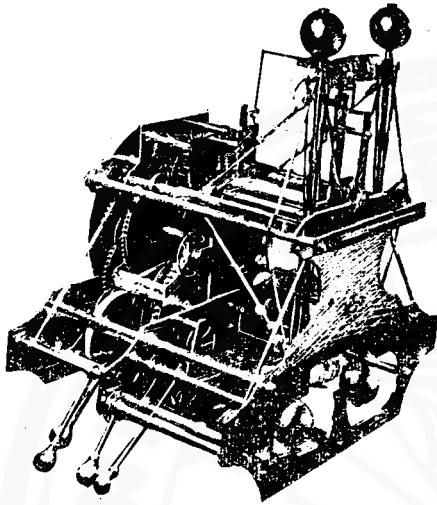
แล้ว เกิดขึ้นท่ามกลางความสงบท่ามกลางความรุ่งเรืองของจักรพรรดินิยมและประชาธิปไตยกระฎุมพี (หน้า 3) จากนั้นคลื่นของ “การปฏิวัติทางปัญญา” ก็ได้หลังไหลไปสู่อังกฤษและอเมริกาอันเป็นจุดศูนย์กลางโลกทุนนิยมตะวันตกที่มีอิทธิพลไปทั่วโลก. กระแสความคิดทฤษฎีลัทธิมาร์กซ์ก็ก่อตัวขึ้นในวงการปัญญาชน, ด้านหนึ่งเป็นการคลี่คลายของวิกฤติทางสังคมศาสตร์ที่เราได้พูดมาแล้วในประเด็นแรก, อีกด้านหนึ่งเป็นการ “ปลดปล่อย” ปัญญาชนคอมมิวนิสต์จากการครอบงำของลัทธิสตาลิน. (หน้า 2-3) กล่าวได้ว่าสังคมศาสตร์ในแทบทุกสาขาวิชาล้วนได้รับอิทธิพลจากลัทธิมาร์กซ์เป็นส่วนใหญ่. (ดูรายละเอียดหน้า 10-12) ในทำนองเดียวกันจุดระเบิดของกรณี 14 ตุลาคม 2516 ก็ได้เสนอแนวคิดที่ก้าวหน้าในการมองและวิเคราะห์สังคมอย่างเป็นระบบและไม่หยุดนิ่งขึ้นมาในสังคมไทย ได้แก่ทฤษฎีลัทธิมาร์กซ์นั่นเอง. ผู้วิจารณ์คิดว่าการที่ลัทธิมาร์กซ์เป็นที่ยอมรับมากขึ้นในวงวิชาการทั่วไปนั้น น่าจะมีมูลเหตุมาหลายประการ เช่น ความล้มเหลวของรัฐบาลและระบอบการปกครอง, ตลอดจนความขัดแย้งในปัญหาพัฒนาการทางเศรษฐกิจที่ซับซ้อนแหลมคมขึ้น โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่มีผลกระทบจากปัจจัยภายนอก เช่น ผลกระทบจากการยึดครองของลัทธิเผด็จการฟาสซิสต์ในยุโรปและเอเชีย, สงครามกลางเมือง, สงครามระหว่างประเทศ ลงมาจนถึงสงครามจำกัดบริเวณเช่นในอินโดจีนและสงครามปฏิวัติภายในประเทศ เป็นต้น. สภาพการณ์ดังกล่าวนี้ เห็นได้ว่ามีส่วนช่วยปลุกให้ปัญญาชนตื่นตัวขึ้นมาอย่างรวดเร็วโดยประสานกับเงื่อนไขภายในแต่ละประเทศที่จะผลักดันรูปร่างของแต่ละกระบวนการและแนวความคิดที่จะพัฒนาไปอย่างไร. ผลกระทบอันหนึ่งคือการสั่นคลอนและเสื่อมความเชื่อถือในสมมติฐานเก่า ๆ ของสำนักพฤติกรรมศาสตร์, สำนักโครงสร้างนิยม เป็นต้น ซึ่งรากฐานทฤษฎีดังกล่าววางอยู่บนสมมติฐานที่สังคมเป็นปกติและกลไกสังคมดำเนินไปอย่าง “เป็นเหตุเป็นผล”²

ทฤษฎีดังกล่าวจึงเท่ากับเป็นเครื่องมือในการหาเหตุผลให้กับอำนาจรัฐและสังคมที่เป็นอยู่. ในขณะที่ลัทธิมาร์กซ์ให้เครื่องมือที่เป็นเหตุเป็นผลแก่ชนชั้นต่ำที่ถูกปกครองและให้คำตอบต่อความปั่นป่วนในสังคมได้ หรือแม้กระทั่งให้คำตอบที่มีความหมายและความหวังแก่ผู้คนในสังคมที่ระบียบเก่าและโครงสร้างเดิมกำลังกระทบกระเทือนและเผยโฉมหน้าที่ไม่ถูกต้องชอบธรรมออกมาอย่างเด่นชัดมากขึ้น. ในทางโครงสร้างทฤษฎีมันก็ให้แนวทางที่เป็นวิทยาศาสตร์ในการอธิบายปัญหาและความขัดแย้งในสังคมที่ปัจจัยแปรผันมีลักษณะ

2/ โปรดดูตัวอย่างจาก, Anthony Downs, *An Economic Theory of Democracy*, (Harper & Row, 1957). ซึ่งสร้างจากทฤษฎีพฤติกรรมของการปกครองแบบประชาธิปไตยขึ้นจากพฤติกรรมที่เป็นเหตุผลของสังคม.

รูปที่ ๔ (The Poverty of Theory, Plate II) ๗๗

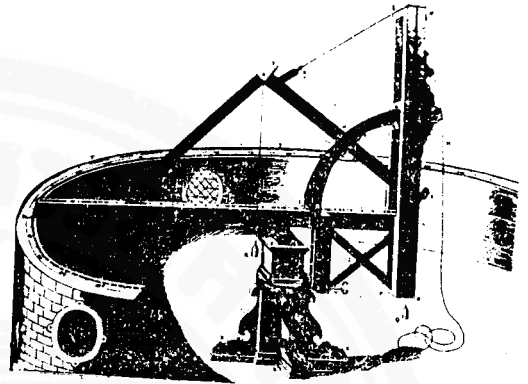

The Motor of History : Class Struggle

The motor, which may be attached to the orrey is operated by four simple levers at the base : these activate respectively the four gears of bourgeoisie, petty bourgeoisie, proletariat, and

เฉพาะและไม่ค่อยแปรตาม “เหตุผล” ของสังคมตะวันตก. แต่นี้ก็ไม่ได้หมายความว่า ลัทธิมาร์กซเป็นสิ่งถูกต้องสมบูรณ์ที่สุด. ตรงกันข้าม ในแวดวงของบรรดานักลัทธิมาร์กซเองกลับเต็มไปด้วยความขัดแย้ง เพราะแกนอันเป็นหัวใจอันหนึ่งของลัทธิมาร์กซคือปรัชญาวัตถุนิยมวิภาษ ซึ่งเน้นการเปลี่ยนแปลงและความขัดแย้งเป็นด้านหลัก ส่วนความเป็นเอกภาพและการหยุดนิ่งเป็นสภาวะชั่วคราวเท่านั้น. ถึงตรงนี้ก็มาสู่ปัญหาหลักของลัทธิมาร์กซปัจจุบันคือปัญหาการใช้ลัทธิมาร์กซอย่างคัมภีร์, ฉาบฉวย, ผิดเพี้ยนและเป็นแบบกลไก. (หน้า 17-31) ซึ่งเป็นลักษณะที่ตรงข้ามกับวิภาษวิธีของลัทธิมาร์กซ. ผู้เขียนให้คำตอบต่อการเกิดของแนวคิดแบบกลไกนี้ว่า มาจากอิทธิพลครอบงำของสตาลินซึ่งมาถูกวิพากษ์หลังปี 1956 นอกจากนั้น “แนวคิดกลไกนี้ระยะสั้นง่ายแก่การรับรู้จดจำและง่ายแก่การผลักดันให้เกิดพลังและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางความคิดทางการเมืองมากกว่าระบบความคิดที่มีลักษณะวิภาษวิธีวิจารณ์หรือวิภาษวิธีที่แท้จริง” (หน้า 9) ประเด็นนี้นับว่าน่าสนใจมาก เพราะกระบวนการพัฒนาของลัทธิมาร์กซในวงวิชาการและในขบวนการประชาชนประเทศต่าง ๆ ไม่ว่าจะยุโรปหรือเอเชีย ก็จะมีปัญหาอันนี้อยู่ด้วยกันแทบทั้งนั้น. ดังนั้นนอกจากเหตุผลดังกล่าว

รูปที่ ๕ (The Poverty of Theory, Plate IV) ๗๘

Mode of Production/Social Formation

X = the basis of productive forces. Upon this rest the productive relations (W & T), regulated by the screw (V) of surplus value extraction. The long horizontal arm is the economy, or more strictly, capital, positing the conditions for its reproduction. This arm inscribes the shape and limits of the social formation (The wall, Y). The high vertical arm is the State, from which are deployed

ข้างต้นแล้วยังน่าจะมีสาเหตุอื่น ๆ หรือไม่ เช่นมูลเหตุที่มาทางสังคม, ลักษณะเฉพาะของสังคมและภูมิภาค ไปจนถึงลักษณะทางวัฒนธรรม (ซึ่งเป็นปัญหาทางประวัติศาสตร์ของสังคม) และปัญหาในตัวของทฤษฎีเอง เช่นปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างทฤษฎีกับการปฏิบัติ, ปัญหาของการรับรู้และยกระดับ เป็นต้น (ซึ่งจัดได้ว่าเป็นปัญหาทางประวัติศาสตร์ของทฤษฎีหรือความรู้)

เกี่ยวกับวิธีการวิเคราะห์ของลัทธิมาร์กซ ผู้เขียนเสนอภาพความขัดแย้งระหว่างนักลัทธิมาร์กซกลุ่มต่าง ๆ ของยุโรป-อเมริกา แต่ที่ละเอียดมากหน่อยก็คือระหว่างแนวคิดของ Althusser กับ Thompson การตีความของ Althusser เน้นการศึกษาโครงสร้างหรือกลไกสังคม ละเลยหรือให้ความสำคัญน้อยใน (ข้อมูล) ประวัติศาสตร์และวิธีการประวัติศาสตร์ (หน้า 54) ผู้เขียนกล่าวว่า, “ความผิดพลาดของ Althusser ในข้อนี้ก็คือแทนที่จะให้ความสำคัญกับการศึกษาประวัติศาสตร์เพื่อเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างฐานเศรษฐกิจกับโครงสร้างส่วนบน...เขากลับคิดว่าความสัมพันธ์ดังกล่าวสามารถร่างออกมาได้ด้วยการสร้างคำใหม่ ๆ ระหว่างคำเหล่านั้นให้สมเหตุสมผลทางตรรกวิทยา” (หน้า 43) ปัญหาที่ Althusser ต้องการ

ชี้ให้เห็นเป็นปัญหาที่นักลัทธิมาร์กซ์ทั่วไป, โดยเฉพาะในสังคมไทยขณะนี้กำลังถกเถียงกันอยู่, ก็คือการวิเคราะห์สังคมแนววิถุนิยมประวัติศาสตร์, ซึ่งจากความเอนเอียงของความคิดคัมภีร์และกลไกทำให้วิเคราะห์พัฒนาการสังคมแบบเป็นเส้นตรงหรือบันไดห้าขั้น. บทวิเคราะห์จิตกร ภูมิศักดิ์ได้ให้ภาพที่ชัดเจนอันหนึ่งระหว่างวิธีคิดที่ต่างกันในการวิเคราะห์พัฒนาการของสังคมในประวัติศาสตร์ซึ่งได้สันตะเทือนวงวิชาการไทยไปทั่ว. อีกประเด็นก็คือ “ปัจจัยชี้ขาดทางเศรษฐกิจในขั้นสุดท้าย” ซึ่ง Althusser ถือว่าเป็นเพียง “นิยายที่ไม่เคยปรากฏออกมาเลย” (หน้า 33) เขาเสนอว่าโครงสร้างส่วนบนก็มี “อำนาจและประสิทธิผลเฉพาะอย่างและในบางระดับ” ทำให้การกำหนดการเปลี่ยนแปลงสังคมไม่ใช่ขึ้นอยู่กับฐานเศรษฐกิจแต่ด้านเดียวอย่างตายตัวเท่านั้น ยังต้องพิจารณาถึงปัญหารัฐ-อำนาจรัฐหรือปัญหาทางการเมืองอีกด้วยซึ่งในบางช่วงก็กลายมาเป็นจุดหนักที่กำหนดการเปลี่ยนแปลงสังคม. ปัญหาดังกล่าวปมเงื่อนอยู่ที่การเข้าใจ “วิภาษวิธี” ซึ่งมาร์กซ์พัฒนามาจากเฮเกล กล่าวได้ว่าลัทธิมาร์กซ์ยืนหยัดและพัฒนาขึ้นมาได้อย่างมีพลังก็เพราะสามารถแกะแกะเปลือกของจิตนิยมเฮเกลออกจากวิภาษวิธีได้. แต่นั่นไม่ได้หมายความว่านักลัทธิมาร์กซ์รุ่นหลังจะปลอดจากแนวคิดจิตนิยมวิภาษวิธีแบบเฮเกลโดยอัตโนมัติไปได้ ปมเงื่อนนี้ยังต้องผ่านการโต้แย้งต่อไปจากการปฏิเสธไปสู่การปฏิเสธของการปฏิเสธ. เพื่อไม่ให้ความขัดแย้งกลายเป็นเพียงข้อมูล “บริสุทธิ์และง่าย ๆ” ที่วางไว้เป็นสูตรตายตัว.³

ในส่วนที่เกี่ยวกับวิธีการวิเคราะห์ของลัทธิมาร์กซ์ก็มีแนวที่ขัดแย้งกันอยู่เหมือนกัน. กล่าวคือวิธีการของลัทธิมาร์กซ์ในการวิเคราะห์สังคมมีอยู่ 2 แบบด้วยกันคือ 1) การวิเคราะห์ตามขวางหรือโครงสร้าง (synchronic analysis) 2) การวิเคราะห์แนวตั้งหรือกระบวนการ (diachronic analysis) หรือที่ T. Shanin เรียกว่าการวิเคราะห์ระบบ (systematic analysis) และการวิเคราะห์ชั้นชั้น (class analysis) ส่วนจุดเด่นของแต่ละแบบวิธีขึ้นอยู่กับข้อกำหนดสภาพสังคม เช่นในภาวะ “ปกติ” ที่กระแสปฏิวัติไม่สูง สังคมมีการพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองไปอย่างมากขึ้นทั้งภายในและภายนอกประเทศ ในภาวะเช่นนี้การใช้แนววิเคราะห์โครงสร้าง, ระบบหรือแบบตามขวาง (synchronic analysis) จะมีความเหมาะสม⁴ แต่จุดอ่อนคือทำให้มองภาพสังคมอย่างหยุดนิ่งตัดตอน. ในขณะที่การวิเคราะห์ตามแนวตั้ง, กระบวนการหรือวิเคราะห์ชั้นชั้น เหมาะในการอธิบายสังคมในขณะที่กำลังคลี่คลายไปสู่การเผชิญหน้าระหว่างชนชั้นอย่างแหลมคมอันเป็นสถานการณ์ที่ปฏิวัติ⁵ การเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงที่กำลังก่อตัวขึ้นอาศัยการศึกษาถึงที่มาจุดกำเนิด จุดยืนทางชนชั้น-กล่าวคือวิธีการประวัติศาสตร์- จะช่วย

ให้มองเห็นภาพสังคมที่ขัดแย้งกันอยู่ในปัจจุบันได้ดีขึ้น. ดังนั้นปัญหาสำหรับนักสังคมศาสตร์ที่ต้องการใช้เครื่องมือที่เป็นวิทยาศาสตร์ในการวิเคราะห์สังคมจึงนำอยู่ที่การประสานงานวิธีการทั้งสองแบบนี้เข้าด้วยกันมากกว่าการปฏิเสธด้านหนึ่งด้านใดอย่างเด็ดขาด ดังความเห็นของชอบชอบมว่า, “ประเด็นในที่นี้คือไม่ใช่ว่าการพัฒนารูปแบบการวิเคราะห์แยกจากกันสำหรับแบบหยุดนิ่ง (static) และแบบเคลื่อนไหว (dynamic) เป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสม, ดังเช่นผลงานของมาร์กซ์ในเรื่องการผลิตซ้ำแบบ ธรรมดาและแบบขยาย, หากแต่การสืบค้นทางประวัติศาสตร์ทำให้เราต้องการประสานเชื่อมรูปแบบที่ต่างกันนี้เข้าด้วยกัน”⁶ วิธีการที่สำคัญของจิตกร ก็คือ “การใช้ทั้งวิธีวิเคราะห์ระบบและเน้นการพัฒนาการของสังคมด้วย” (หน้า 366)

ประเด็นสุดท้ายของบทวิจารณ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และสังคมไทย ซึ่งบทความทั้ง 5 ชิ้นของผู้เขียนได้เสนอข้อมูล แง่คิดที่น่าสนใจค้นคว้าศึกษาไม่น้อยทีเดียว. ผู้เขียนได้เสนอให้มองว่า “ประวัติศาสตร์และสังคมศาสตร์นั้นเป็นเรื่องเดียวกัน... เหตุผลมีอยู่ง่าย ๆ ว่า ไม่มีใครพูดถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นโดยไม่ใช้ศัพท์ที่มีความหมายทางทฤษฎีหรือบทสรุปทั่วไปอยู่ด้วย ดังนั้นประวัติศาสตร์ทุกชนิดย่อมมีรากฐานอยู่บนสังคมศาสตร์และในทางกลับกันไม่เพียงแต่สังคมศาสตร์ทุกชนิดจะต้องสร้างแนวความคิดมาจากประวัติศาสตร์เท่านั้น ในทางความเป็นจริงเรายังไม่อาจหาบทสรุปทั่วไปอันใดที่มีลักษณะสากล และขาดรากฐานทางประวัติศาสตร์ได้เลย ศัพท์และทฤษฎีทั้งหลายทั้งปวงย่อมมีรากเง้าทางประวัติศาสตร์ และใช้อธิบายได้เพียงในเงื่อนไขที่จำกัดด้วยเวลาและสถานที่ มิใช่ว่าข้อจำกัดนั้นจะยืดหยุ่นได้มากเพียงใดก็ตาม” (หน้า 83) แนวคิดนี้ได้ทำให้ประวัติศาสตร์ไม่ใช่โบราณวัตถุหรือเรื่องราวในอดีตเท่านั้น หากแต่มีความหมายลึกซึ้งกว่านั้นมาก และที่สำคัญคือมีชีวิตชีวาอยู่ร่วมสมัยกับผู้คน

³ ไพรดตุ L. Althusser. *For Marx* (Penguin Books, 1969) ในบทความ “Contradiction and Overdetermination”, pp. 87-128. และทัศนะของ Martin Nicolaus ซึ่งวิจารณ์ความคิดของ Althusser และคนอื่น ๆ ในประเด็นข้อแตกต่างระหว่างวิภาษวิธีของเฮเกลกับมาร์กซ์. ในคำนำ *Grundrisse* (Penguin Books, 1973) p. 40

⁴ A. Dirlik. *Revolution and History: Origins of Marxist Historiography in China 1919-1937*. (U. of California Press, 1978) p. 250. และทัศนะของ E. J. Hobsbawm, “Karl Marx’s Contribution to Historiography” R. Blackburn ed. *Ideology in Social Science* (Fontana, 1973) p. 2.

⁵ A. Dirlik. อ้างแล้ว. น. 250.

⁶ R. Blackburn ed., อ้างแล้ว. น. 277

รอบข้างได้ ช่วงระยะเวลาสั้น ๆ ที่ผ่านมา จากคลื่นที่กระทบสังคมหลายลูกได้ทำให้ประวัติศาสตร์ไทยและวิธีการทางประวัติศาสตร์ค่อย ๆ กลายเป็นวิชาที่มีผู้สนใจใฝ่รู้มากขึ้นเฉพาะในแวดวงมหาวิทยาลัยและประชาชนผู้สนใจ. ในขณะที่เดียวกัน ประวัติศาสตร์ไทยก็กลายเป็นเวทีที่แหลมคมของการอภิปรายโต้แย้งระหว่างนวนรุษกับแนวก้าวหน้า ทั้งนี้อาจเป็นเพราะประวัติศาสตร์เป็นฐานรองรับระบอบเก่าทั้งทางความคิดและทางการเมืองอย่างค่อนข้างเป็นระบบและมั่นคงมาช้านาน. นักวิชาการรุ่นอาวุโสที่มีผลงานและเป็นที่ยอมรับก็มักอยู่ในด้านนี้เป็นส่วนใหญ่เมื่อเทียบกับสาขาอื่น ๆ ดังนั้นการก้าวขึ้นมาของนักวิชาการรุ่นใหม่และแนวความคิดใหม่จึงหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่จะต้องปะทะกับกำแพงเก่าที่วางเรียงรายระเกะระกะอยู่.

ผลงานหลายเรื่องในเล่มนี้จึงเป็นความพยายามของผู้เขียนที่จะเสนอแนวทางใหม่ ๆ แก่การพัฒนาประวัติศาสตร์ไทยและสังคมศาสตร์ในที่สุด. กล่าวอย่างสั้น ๆ คือในด้านวิธีการทำงานทางประวัติศาสตร์ ผู้เขียนได้วิพากษ์วิจารณ์วิธีการของศาสตราจารย์ขจร สุขพานิชในเรื่อง “แนวทางกรเขียนประวัติศาสตร์ไทยของศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช” โดยชี้ให้เห็นถึงวิธีการใช้เอกสาร การตรวจสอบและการเลือกเอกสาร (หน้า 218-9) จากนั้นยังเกี่ยวพันถึงปัญหาการตีความและนำเสนอซึ่งสัมพันธ์กับทัศนะและจุดยืนของผู้ค้นคว้าด้วย ซึ่งในหลายเรื่องก็มีการมองแตกต่างกัน เช่นปัญหากรรมสิทธิ์ในที่ดิน, ระบบไพร่, ฐานะของไพร่และเจ้า, การเอาโรคเอาเปรียบ เป็นต้น. จากการศึกษาแนววิธีการที่ต่าง ๆ กันชั้นระหว่างของจิตร ภูมิศักดิ์ กับ ศจ. ขจร สุขพานิช ซึ่งต่างก็มีข้อดีและจุดอ่อนต่างกัน ผู้อ่านน่าจะได้ทัศนะและวิธีการที่กว้างไกลมากขึ้น. ในด้านเนื้อหาทำให้มองเห็นว่ายังมีรายละเอียดอีกมากในประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่สมัยก่อน พ.ศ. 1800 เช่นประวัติขมรมกสิกรรมของไทยแต่ละภาคจนมาถึงสังคมระบบทาสว่ามีหรือไม่อย่างไร, สมัยสุโขทัย-เช่นปัญหาการก่อตัวขึ้นมาของอาณาจักรหรือแคว้นต่าง ๆ จนถึงปัญหาการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สังคมศักดินา, สมัยอยุธยา-ปัญหาพัฒนาการของระบบศักดินาโดยเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจการเมือง, สมัยกรุงเพทฯ-ระยะหลังมีการศึกษาด้านเศรษฐศาสตร์การเมืองมากขึ้นแต่ที่ยังน้อยอยู่คือการค้นคว้าบทบาทของอำนาจรัฐหรือโครงสร้างส่วนบนที่สัมพันธ์กับฐานเศรษฐกิจ เป็นต้น. ปัญหาต่าง ๆ ที่ยังรอการวิเคราะห์และนำมาเสนออย่างเป็นระบบเพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องต่อการคลี่คลายขยายตัวของสังคมไทยจากอดีตถึงปัจจุบัน.

นอกจากนั้นผู้เขียนยังได้เสนอแนวการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยให้กว้างและลึกมากขึ้น เช่นการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิด (การศึกษาประวัติศาสตร์ทางความคิดของไทย” หน้า 387-452) ซึ่ง

สามารถค้นคว้าได้จากแหล่งข้อมูลจำนวนมากของเรา เช่นหลักฐานทางกฎหมาย พงศาวดาร จดหมายเหตุ ตำนานและวรรณกรรมต่าง ๆ เช่นเดียวกับ “ภควัทธิดาปรัชญานุกรม” (หน้า 146-172) ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งที่นักประวัติศาสตร์สามารถนำมาศึกษาเพื่อเข้าใจปรัชญาความคิดของชนชั้นปกครองได้เพราะ “ปรัชญาการเมืองในภควัทธิดา ก็คือการสงครามอันเป็นการเมืองในรูปแบบสูงสุด ซึ่งเป็นภารกิจของกษัตริย์. เพื่อบรรลุภารกิจอันสูงสุดแห่งอำนาจนี้ กษัตริย์จึงต้อง “ไมยดินร้อยในกรรม (ผลงาน) ต้องไม่มีอารมณ์รู้สึกที่ไปบั่นทอนจุดหมายนี้” เป็นต้น. ส่วน “วรรณกรรมพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน” ก็ทำให้เรามองเห็นวิถีคิดแบบชาวบ้าน (ซึ่งอาจมีค่า ถ้ามต่อไปอีกว่าทำไมต้องเป็นแบบนั้น) ซึ่งเชื่อในกฎแห่งกรรมแต่ก็ขัดแย้งกับหลักพุทธธรรม. ตลอดจนการยึดถือค่านิยมและบุคลิกของชาวบ้านแบบ “ลูกผู้ชาย-ลายชาตีสื่อเชื่อนักเลง, หยิ่งในศักดิ์-รักในเกียรติ-ไม่เหยียดหยาม” ซึ่งจะถือได้ว่าเป็น “ลักษณะประจำชาติ” หรือไม่อย่างไร ในบท “วิเคราะห์สื่อใบ-เสื่อตา วิบุรุษชนกของ ป.อินทปาลิต” (หน้า 95-145) ก็ยังเป็นประเด็นที่นักสังคมศาสตร์สามารถใช้วิธีการที่เป็นวิทยาศาสตร์ไปค้นคว้าตรวจสอบได้จากสมมติฐานที่ผู้เขียนได้เสนอขึ้นมา. ในแง่ประวัติศาสตร์สังคมการศึกษาวิธีการต่าง ๆ ดังกล่าวมานี้ น่าจะช่วยให้เรามองเห็นสภาพสังคมและแนวความคิดของคนจำนวนหนึ่งในยุคสมัยนั้น ๆ ได้ ส่วนความถูกต้องใกล้เคียงจะมีมากน้อย ก็คงต้องอยู่ที่ผู้ค้นคว้าจะสามารถมี “อารมณ์ร่วม” กับสภาพในอดีตได้มากน้อยเพียงไร ทั้งนี้คงต้องอาศัยการมีพื้นฐานความเข้าใจที่ใกล้เคียงกันในด้านอื่น ๆ ประกอบด้วย เช่นทางการเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม เป็นต้น.

กล่าวโดยสรุปเพื่อสังคมนศาสตร์ให้วิภาษวิธี, อาจารย์สมเกียรติ วันทะนะ ได้เสนอข้อขัดแย้งจำนวนหนึ่งทางสังคมศาสตร์ทั้งต่างประเทศและในประเทศขึ้นมา, เพื่อกระตุ้นให้เกิดการอภิปรายโต้แย้งอันจะนำไปสู่พัฒนาการที่ก้าวหน้าขึ้น. ส่วนการนำเสนอที่บรรลุป่าหมายหรือไม่ก็ต้องอาศัยระยะเวลาหนึ่งในการสะสมปริมาณและค่อยหลอมออกมาเป็นคุณภาพใหม่ แต่โดยเฉพาะหน้าก็จะมีส่วนช่วยให้นักวิชาการและนักศึกษาดูแลตนเองผู้สนใจได้หันมามองดูและตรวจสอบสถานะของสังคมศาสตร์ในบ้านเราอย่างจริงจังมากยิ่งขึ้น. แม้เนื้อหาและการนำเสนอบางเรื่องอาจซับซ้อนและยากต่อการเข้าใจอย่างง่าย ๆ ได้ แต่โดยส่วนใหญ่แล้วก็สามารถให้ความกระจ่างและกระตุ้นความสนใจในหลายแง่มุมมากขึ้น จากลักษณะการอ่านและสังเกตอย่างละเอียดและเจาะลึกของผู้เขียน. คำนำเสนอนี้จึงทำให้ผู้อ่านพึงถึงประวัติและการทำงานของผู้เขียนก็มีส่วนช่วยให้ผู้อ่านรู้จักผู้เขียนมากขึ้น, จึงหวังว่า “สังคมศาสตร์วิภาษวิธี” จะมีส่วนร่วมอย่างมาก ในการพัฒนาสังคมศาสตร์ของเราต่อไป. ●